

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК: 027.7:004.9]:378

Журенко М.А.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15569419>

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ

Zhurenko M.A.

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

THE ROLE OF UNIVERSITY LIBRARIES IN SHAPING THE DIGITAL CULTURE OF THE ACADEMIC COMMUNITY

Анотація

У статті висвітлено роль університетських бібліотек як ключових суб'єктів формування цифрової культури академічної спільноти в умовах цифрової трансформації освіти. Розкрито функції бібліотек у сфері цифрових сервісів, академічної доброчесності, формування критичного мислення та цифрової грамотності. Акцентовано на необхідності інтеграції бібліотек у цифрові стратегії університетів, інституційній підтримці, розвитку цифрових спільнот та професійній трансформації бібліотекарів. Визначено перспективні напрями подальших досліджень, зокрема оцінювання впливу бібліотек на розвиток цифрової культури в університетському середовищі.

Abstract

The article highlights the role of university libraries as key actors in shaping the digital culture of the academic community in the context of the digital transformation of education. It reveals the functions of libraries in the areas of digital services, academic integrity, the development of critical thinking, and digital literacy. The article emphasizes the need to integrate libraries into universities' digital strategies, provide institutional support, foster digital communities, and promote the professional transformation of librarians. Promising directions for further research are identified, in particular the evaluation of libraries' impact on the development of digital culture within the university environment.

Ключові слова: університетська бібліотека, цифрова культура, цифрова трансформація, академічна спільнота, цифрова грамотність, відкритий доступ, академічна доброчесність, цифрові сервіси, цифрова ідентичність.

Key words: university library, digital culture, digital transformation, academic community, digital literacy, open access, academic integrity, digital services, digital identity.

Університетські бібліотеки набувають дедалі важливішого значення як осередки формування цифрової культури академічної спільноти в умовах цифрової трансформації освіти. Адаптуючи свої функції до викликів часу, вони поступово переходять від класичного зберігання знань до активного посередництва у формуванні цифрових компетентностей усіх учасників освітнього процесу. Відтак, зростає потреба в теоретичному осмисленні та практичному вивченні ролі бібліотек як агентів цифрової культури в академічному середовищі.

Незважаючи на значний потенціал університетських бібліотек у сфері цифрової трансформації, їхня роль у формуванні цифрової культури академічної спільноти досі недостатньо вивчена та не має системного висвітлення в науковій літературі. Бракує досліджень, що окреслюють практичні механізми, інструменти та моделі підтримки цифрової культури з боку бібліотек, а також оцінки ефективності таких ініціатив. Це ускладнює формування стратегічного бачення розвитку бібліотек як ключових суб'єктів цифрової трансформації університетського простору.

Метою статті є визначення ролі університетських бібліотек у формуванні цифрової культури академічної спільноти, а також аналіз засобів і перспектив такої діяльності в умовах цифровізації вищої освіти.

Цифрову культуру розглядають як нову форму культури, сформовану під впливом цифрових технологій, що охоплює соціальні, комунікативні, технологічні та ціннісні аспекти взаємодії людини з цифровим середовищем. Вона поєднує цифрову грамотність, інформаційну безпеку, етичне спілкування, академічну доброчесність, критичне мислення та здатність адаптуватися до викликів сучасності.

Зростає інтерес до ролі університетських бібліотек у формуванні цифрової культури та трансформації освіти. Серед вітчизняних дослідників варто виокремити В. Коваленко [3], яка аналізує роль університетської бібліотеки у підтримці наукових досліджень і наукової комунікації; Н. Ніколаєнко та Н. Мартиненко [4], які акцентують увагу на лідерських позиціях університетської бібліотеки у забезпеченні академічної доброчесності; М. Журенка [2], який досліджує

значення відкритих цифрових ресурсів університетських бібліотек у сучасній наукометрії; а також В. Візнюк [1], яка розглядає бібліотеку в контексті діджиталізації освітнього процесу. Значну увагу цій проблематиці приділяють і зарубіжні науковці: G. Appleton [5] — питанням наукової комунікації, L. Juchnevič [6] і S. Strömqvist [7] — новим ролям бібліотекарів в умовах цифрової трансформації.

Узагальнення наукових підходів свідчить, що бібліотеки сьогодні не лише реагують на цифрові виклики, а й виступають активними учасниками змін у формуванні цифрової культури, яка є ключовим чинником розвитку університету в умовах цифрової трансформації освіти, підтримуючи академічні цінності, формуючи цифрову ідентичність, забезпечуючи ефективне використання цифрових інструментів і сприяючи створенню відкритої, інноваційної спільноти; водночас системне бачення цієї ролі та механізми її реалізації в контексті українських вишів залишаються предметом подальших досліджень, оскільки розвиток цифрової культури вимагає цілісного і відповідального підходу.

Така трансформація супроводжується переосмисленням ролі університетської бібліотеки як простору навчання, дослідження, співпраці та цифрового самовираження. Сучасна бібліотека надає інфраструктурні, інформаційні та освітні послуги, які відповідають потребам цифрового суспільства та сприяють формуванню культури ефективного, етичного й відповідального використання цифрових технологій.

Цифрові сервіси університетських бібліотек є ключовими інструментами підтримки цифрової культури. До таких сервісів належать: цифрові бібліотеки та репозитарії, що забезпечують відкритий доступ до наукових публікацій; платформи дистанційного обслуговування (електронне замовлення, довідково-інформаційні послуги онлайн, віртуальні бібліотекарі); інструменти наукової комунікації (сервіси для моніторингу цитованості та наукометричного аналізу); інтерактивні навчальні курси та тренінги з цифрової грамотності, інформаційної культури, академічної доброчесності; інтеграція з цифровими екосистемами університету.

У сучасному цифровому середовищі університетські бібліотеки трансформуються з інституцій зберігання знань у повноцінних учасників освітнього та наукового процесу. Їхня роль полягає у сприянні формуванню цифрової культури через розвиток критичного мислення, підтримку етичного використання інформації та просування принципів академічної доброчесності. Бібліотекарі виконують нові функції — консультантів, фасилітаторів, цифрових кураторів і комунікаторів — що забезпечують якісну навігацію у складному інформаційному просторі. Активна участь бібліотек у міждисциплінарних ініціативах, академічному консультуванні, просвітництві та підтримці відкритого обміну знаннями сприяє зміцненню академічної автономії та цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу. Водночас цифрова трансформація бібліотек супроводжується низкою викликів:

обмеженою участю у стратегічному плануванні цифрового розвитку ЗВО, нестачею фахівців із цифровими навичками, технічними обмеженнями й опором змінам. Подолання цих бар'єрів вимагає інтеграції бібліотек у цифрову політику університетів, постійного професійного розвитку персоналу та інституційної підтримки інновацій.

У контексті цифрової трансформації університетів бібліотеки мають потенціал стати центрами сталого розвитку цифрової культури, інтегруючи такі перспективні напрями: цифрові лабораторії та простори співтворчості як платформи для розвитку інноваційного мислення, проєктної діяльності, інженерної грамотності; платформи мікронавчання для персоналізованого підвищення цифрових компетентностей здобувачів освіти і викладачів; інтеграція ШІ-технологій для покращення доступу до ресурсів, інтелектуального пошуку, адаптивної підтримки користувачів; розвиток цифрових ком'юніті навколо бібліотек, що сприяє соціалізації цифрового досвіду; інтернаціоналізація цифрових ініціатив, зокрема через участь у міжнародних проєктах, обміні БД відкритих ресурсів. Такі напрями сприятимуть трансформації бібліотек з інформаційних центрів у інституції партнерства, інновацій і цифрової просвіти.

Щоб підвищити ефективність впливу університетських бібліотек на цифрову культуру академічного середовища, доцільно враховувати такі рекомендації:

1. *Інституціоналізація ролі бібліотек у цифрових стратегіях ЗВО* – залучення бібліотек до процесів стратегічного планування та прийняття рішень, розвиток міжструктурної співпраці та спільних цифрових ініціатив у межах університету.

2. *Інвестування в розвиток цифрової інфраструктури бібліотек* – модернізація технічного оснащення, забезпечення доступу до хмарних сервісів і цифрових ресурсів.

3. *Підвищення цифрової кваліфікації бібліотечних працівників* – регулярне навчання, стажування, підвищення кваліфікації, участь у міжнародних освітніх ініціативах.

4. *Створення університетських бібліотечних центрів цифрової грамотності* – як осередків навчання, консультування, підтримки інноваційної освітньої діяльності.

5. *Підтримка відкритої науки та академічної доброчесності* – розвиток інституційних репозитаріїв, цифрових архівів.

6. *Участь у грантових проєктах і партнерських програмах* – залучення бібліотек до міжнародних, національних і регіональних грантових ініціатив для розвитку цифрових сервісів, інфраструктури, професійної мобільності та міжінституційної співпраці.

Упровадження зазначених заходів дозволить університетським бібліотекам ефективно виконувати свою місію у формуванні цифрової культури, виступаючи провідниками інноваційних змін в освітньому просторі ЗВО. Завдяки активній участі

у трансформаційних процесах бібліотеки здобувають новий статус — динамічних центрів цифрового розвитку та підтримки академічної спільноти.

Результати дослідження підтверджують провідну роль університетських бібліотек у формуванні цифрової культури академічної спільноти. Теоретичне осмислення поняття «цифрова культура» та його взаємозв'язку з академічною культурою дозволило розглядати бібліотеку не лише як інформаційний центр, а як активного учасника цифрової трансформації освітнього середовища. Практичний аналіз засвідчив ефективне впровадження сучасними бібліотеками цифрових сервісів, освітніх програм, ініціатив з відкритої науки, а також їхню участь у розвитку критичного мислення, цифрової грамотності та академічної доброчесності.

Університетська бібліотека в умовах цифрової трансформації виступає мультифункціональним осередком, який об'єднує освітню, інформаційну, просвітницьку, консультативну та аналітичну функції. Вона формує цифрову культуру через розвиток цифрових навичок учасників освітнього процесу, інтеграцію цифрових інструментів в освітній процес, підтримку відкритого доступу до наукової інформації, просування принципів етики у цифровому середовищі, сприяння академічній співпраці в цифровому форматі.

Таким чином, бібліотека стає інституційним посередником між традиційними формами академічної діяльності й новими цифровими практиками, забезпечуючи сталий розвиток цифрової культури в університеті. Вона інтегрує інноваційні цифрові сервіси, формує нові ціннісні орієнтири в цифровому середовищі та сприяє трансформації академічної спільноти у напрямі відкритості, відповідальності й технологічної зрілості.

Подальші дослідження доцільно зосередити на вивченні впливу університетських бібліотек на формування цифрової культури в академічному середовищі, зокрема на аналізі ефективності цифрових сервісів, механізмів підтримки академічної доброчесності, розвитку критичного мислення та інформаційної етики. Перспективним є розробка індикаторів для оцінювання рівня цифрової культури університетських спільнот, а також виявлення кращих практик бібліотечної підтримки цифрової взаємодії, відкритого доступу до знань і міждисциплінарної співпраці. Особливої уваги потребує дослідження професійного розвитку бібліотечних працівників у контексті цифрової трансформації, зокрема формування компетентностей цифрового куратора, консультанта з інформаційної безпеки, промоутера цифрової етики. Важливим напрямом є аналіз міжнародного досвіду у сфері цифрових ініціатив бібліотек, зокрема розвитку цифрових спільнот, впровадження ШІ, автоматизованого аналізу інформації та інтелектуальних систем підтримки користувачів. Такий підхід сприятиме формуванню цілісного бачення ролі бібліотек як

ключових інституцій, що забезпечують сталий розвиток цифрової культури в університетському просторі.

Список використаних джерел

1. Візнюк В. В. Університетська бібліотека як осередок діджиталізації освітнього процесу / В. В. Візнюк // Бібліотека у сучасному інформаційному просторі: проблеми та перспективи (до 100-річчя бібліотеки Університету Ушинського) : тези доповідей Всеукраїнської наук.-практ. бібліотеч. конф. (Одеса, 17 листопада 2022 р.) / упоряд. О. П. Спасскова, І. В. Панченко, О. А. Максим. – Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2023. – С. 8–11. – URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16688> (дата звернення: 21.05.2025).
2. Журенко М. А. Відкриті дані у сучасній наукометрії / М. А. Журенко // Освіта і наука XXI століття : матеріали звіт. наук.-практ. конф. викладачів (Глухів, 2025 р.). – Глухів : ГНПУ, 2025. – С. 19–21. – URL: <https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3442> (дата звернення: 22.05.2025).
3. Коваленко В. Роль університетської бібліотеки у підтримці наукових досліджень та наукової комунікації / В. Коваленко // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали IV наук.-практ. конф. (Харків, 26–27 жовт. 2021 р.). – Харків : ХНМУ, 2021. – С. 52–58. – URL: <https://dspace.vnmu.edu.ua/handle/123456789/5497> (дата звернення: 22.05.2025).
4. Ніколаєнко Н. М., Мартиненко Н. С. Лідерська позиція університетської бібліотеки у сприянні академічній доброчесності / Н. М. Ніколаєнко, Н. С. Мартиненко // Роль командного лідерства в бібліотеці: досвід, перспективи : матеріали круглого столу (Харків, 10 квіт. 2025 р.) / Наук. б-ка ДБТУ. – Харків : ДБТУ, 2025. – С. 12–16. – URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/65079> (дата звернення: 24.05.2025).
5. Appleton G. Future trends in digital libraries and scientific communications / G. Appleton // Procedia Computer Science. – 2014. – Vol. 38. – P. 18–21. – Elsevier BV. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050914013647> (дата звернення: 24.05.2025).
6. Juchnevič L. Library roles in changing society / L. Juchnevič // Social Transformations in Contemporary Society. – 2014. – No. 2. – P. 120–130. – ISSN 2345-0126. – URL: https://web.archive.org/web/20180827101053id_/http://stics.mruni.eu/wp-content/uploads/2014/08/STICS_2014_2_120-130.pdf (дата звернення: 24.05.2025).
7. Strömqvist S. The role of the library in a digital age: designing for public digital culture / S. Strömqvist. – Uppsala : Uppsala University, Department of Informatics and Media, 2023. – 54 p. – URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1800028/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення: 24.05.2025).